

Γιατί ὁ Θεὸς ἔγινε ἄνθρωπος;
Τὸ Ἀπροϋπόθετον
τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως

Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου *

Ἀπολογία

ὑπὲρ τοῦ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ «Ἀοράτου Πολέμου»
κειμένου σημειώματος
περὶ τῆς Κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου

ΕΠΕΙΔΗ τινες πεπαιδευμένοι, οἱ τῇ ἱερᾷ μάλιστα θεολογίᾳ
σχολάζοντες, ἀναγινώσκοντες τὸ σημείωμα, τὸ ὁποῖον ἔχω
περὶ τῆς Κυρίας Θεοτόκου ἐν τῷ νεοτυπώτῳ βιβλίῳ τοῦ «Ἀορά-
του Πολέμου»¹, ἀποροῦσι·

Α΄ πὼς εἶπον, ὅτι, ἂν καθ' ὑπόθεσιν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ
λοιπὰ κτίσματα ἤθελον γίνῃ κακά, μόνη ἡ Κυρία Θεοτόκος ἦτον
ικανὴ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Θεόν· καὶ

Β΄ πὼς εἶπον, ὅτι ὁλος ὁ νοητὸς καὶ αἰσθητὸς κόσμος ἔγεινε
διὰ τὸ τέλος [τὸν σκοπὸν] τοῦτο, ἥτοι διὰ τὴν Κυρίαν Θεοτόκον,
καὶ πάλιν ἡ Κυρία Θεοτόκος ἔγεινε διὰ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
Χριστόν·

ἐπειδὴ, λέγω, περὶ τούτων ἀποροῦσί τινες, ἀπολογοῦμαι ἐν-
ταῦθα διὰ βραχέων εἰς λύσιν τῆς ἀπορίας των.

***

ΠΡΟΣ μὲν οὖν τὸ Α΄ ἀποκρίνομαι [τὰ ἐξῆς.]

[**Πρῶτον,**] ὅτι τὴν γνώμην ταύτην ἀνεπτυγμένως ἀναφέρει ὁ
μέγας ἐκεῖνος θεολόγος τῆς Θεσσαλονίκης Γρηγόριος ὁ Παλα-
μᾶς· ἐπειδὴ δὲ ἐγὼ οὐκ ἔχω τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, ἐν ᾧ ἢ τοιαύτη
περιέχεται γνώμη, ἵνα ταύτην ἐκθέσω ὧδε, ἐκθέτω ἄλλο ρητὸν τοῦ
αὐτοῦ Ἁγίου, ἐν ᾧ συνεπτυγμένως ἢ τοιαύτη περιέχεται δόξα.

Φησὶν οὖν ἐκεῖνος ἐπὶ λέξεως ταῦτα·

«Ὁ λέγων τοίνυν μὴ δεῖν γενέσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τοὺς κολασθησομένους οὐδὲ τοὺς σωζομένους δεῖν φησι γενέσθαι, οὔτε τινὰ ὅλως λογικὴν καὶ αὐτεξούσιον φύσιν· εἰ δὲ καὶ διὰ τὴν λογικὴν φύσιν τᾶλλα γέγονε πάντα, τοῦτό φησιν, ὡς οὐκ ἔδει δημιουργὸν εἶναι τὸν Θεόν, ὁρᾶτε τὴν ἀτοπίαν ὅση; Ἄλλ' ἐπειδὴ λογικοῦ καὶ αὐτεξουσίου γένους δημιουργηθέντος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τῇ τοῦ αὐτεξουσίου ῥοπῇ καὶ διαφόρῳ χρήσει οἱ μὲν ἔμελλον ἔσεσθαι κακοί, οἱ δὲ ἀγαθοί, τί τῶ ὄντως ἀγαθῷ προσῆκον, διὰ τοὺς ἐσομένους κακοὺς, μὴ προαγαγεῖν εἰς γένεσιν τοὺς ἀγαθοὺς; Καὶ τί ἄν τις ἐνόησειεν ἀδικώτερον; Εἰ γὰρ καὶ μόνος εἷς ἔμελλεν ἔσεσθαι ὁ ἀγαθός, οὐδ' οὕτω τῆς δημιουργίας ἀφεῖσθαι δίκαιον· κρείσσων γὰρ εἷς ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου ἢ μυρίοι παράνομοι»^{2,3}.

• **Τώρα**, ἂν ἐνὸς καὶ μόνου τῶν τυχόντων καὶ ἀπλῶς σωζομένων ἡ δημιουργία ἤθελε προκριθῆ παρὰ τῶ ἀγαθῷ Θεῷ τῆς δημιουργίας ὅλων ὁμοῦ τῶν ἄλλων Ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων, κακῶν γενομένων καὶ ἀπολλυμένων, καθὼς λέγει ὁ Ἅγιος οὗτος, ταῦτόν εἰπεῖν· ἂν εἷς καὶ μόνος ἀπλῶς τῶν σωζομένων ἰκανὸς νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Θεόν, ἢ ὅλοι ὁμοῦ οἱ ἄλλοι, οἵτινες ἔμελλον νὰ ἀπολεσθῶσι· πόσῳ μᾶλλον καὶ ἀσυγκρίτως πόσῳ ἦτον ἰκανὴ νὰ εὐχαριστήσῃ μόνη τὸν Θεὸν ἡ Κυρία Θεοτόκος, ἡ ἀσυγκρίτως πάντων τῶν σωζομένων ὑπερέχουσα Ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων διὰ τὴν ἀσύγκριτον αὐτῆς ἀγιότητα ἢ ὅλοι ὁμοῦ οἱ καθ' ὑπόθεσιν κακοὶ γεννησόμενοι καὶ ἀπολεσθησόμενοι Ἄγγελοί τε καὶ ἄνθρωποι;

[**Δεύτερον** ἀποκρίνομαι,] ὅτι ἂν ἡ Κυρία Θεοτόκος θεωρηθῆ ἐν τῇ καταστάσει [καὶ μόνον] ἐκείνῃ, ἐν ἣ ἑγγάστριον εἶχεν ἐν τῇ ἀπειράνδρῳ αὐτῆς κοιλία τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ (καθ' ἣν, ὡς τινες τῶν πολιτικῶν νόμων γνωματεύουσιν, ὡς μέρος φυσικὸν τῆς μητρὸς τὸ ἔμβρυον λογίζεται⁴, καὶν τοῦτο ἀπαρέσκη ἄλλοις νόμοις πολιτικοῖς⁵)·

• **ἐν** τῇ καταστάσει, λέγω, ταύτῃ [καὶ μόνον] ἐὰν ἡ Κυρία Θεοτόκος θεωρηθῆ, ὄχι μόνον ἦτον ἰκανὴ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν

Θεὸν διὰ ὅλα τὰ ἐνεργεῖα δημιουργηθέντα κτίσματα, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλα τὰ ἄλλα, τὰ δυνατὰ μὲν ὄντα ἀπλῶς εἰς τὸν Θεὸν δημιουργηθῆναι, ἐνεργεῖα δὲ μὴ δεδημιουργημένα· ὅτι [διότι] ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ ἔφερον ἐν ἑαυτῇ καὶ ἐξ ἑαυτῆς σεσαρκωμένον τὸν ἀπειροδύναμον τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν δημιουργήσαντα τὰ πάντα καὶ ἀπείρους κόσμους δημιουργῆσαι δυνάμενον.

[**Τρίτον**] δὲ καὶ τελευταῖον ἀποκρίνομαι, ὅτι ἄπερ ἐν τῷ σημειώματι ἐκείνῳ εἶπομεν, οὐκ ἀποφαντικῶς καὶ δογματικῶς, ἀλλὰ διστακτικῶς καὶ μετὰ ὑποθέσεως εἶπομεν⁶.

* * *

ΠΡΟΣ δὲ τὸ Β' ἀποκρίνομαι, ὅτι ὄχι μόνον πῶς ὅλος ὁ κόσμος νοητός τε καὶ αἰσθητὸς ἔγεινε διὰ τὸ τέλος τοῦτο, ἥτοι διὰ τὴν Κυρίαν Θεοτόκον, καὶ ἡ Κυρία Θεοτόκος ἔγεινε πάλιν διὰ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καθὼς τοῦτο τρανῶς καὶ ἀριδίλως παρίστησιν ὁ σοφὸς καὶ θεολογικώτατος Ἰωσήφ ὁ Βρυέννιος, οὕτως ἐπὶ λέξεως λέγων·

«Καὶ ἵνα συνελὼν εἶπω τὸ πᾶν τοῦ σκοποῦ, καὶ παντὸς τοῦδε τοῦ κόσμου, καὶ πάσης τῆς κτίσεως, πάντων στοιχείων, καὶ πασῶν τῶν γενεῶν, παντὸς δὲ γένους ἡμῶν, καὶ πάσης ἀνθρώπων φυλῆς, ἀπάντων αἰώνων, καὶ πασῶν τῶν ὥρων, τὸ ἄνθος μὲν ἡ Δέσποινα Θεοτόκος, ὁ ὠραιότατος δὲ καρπὸς (λέγω δὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον), ὁ Υἱός ἐστιν αὐτῆς ὁ μονογενής»⁷.

Οὐ μόνον, λέγω, τοῦτο ἀποκρίνομαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς τούτοις, πῶς ὅλος ὁ νοητὸς καὶ αἰσθητὸς κόσμος διὰ τοῦτο τὸ τέλος προεγνωρίσθη ἀπ' αἰῶνος καὶ προωρίσθη.

Πόθεν δῆλον; Ἀπὸ τῶν ἐξῆς ρηθσομένων.

α'. **Αἱ** μὲν γὰρ θεῖαι Γραφαὶ μαρτυροῦσιν, ὅτι τὸ Μυστήριον τῆς Ἐνσάρκου τοῦ Θεοῦ Λόγου Οἰκονομίας εἶναι ἀρχὴ ὄλων τῶν ὁδῶν τοῦ Κυρίου, ὅτι εἶναι πρῶτον πάντων τῶν κτισμάτων, καὶ ὅτι αὐτὸ προωρίσθη πρὸ τοῦ προορισμοῦ πάντων τῶν σωζομένων· τὰ δὲ ρητὰ τῶν Γραφῶν, δι' ὧν μαρτυρεῖται, ταῦτά εἰσι·

τὸ «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν Αὐτοῦ, εἰς ἔργα Αὐτοῦ», «πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με»⁸.

τό· «Ὁς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτό-

τοκος πάσης κτίσεως»⁹ (καὶ ὄρα, ὅτι οὐκ εἶπεν ἐνταῦθα ἀπλῶς κτίσεως, ἀλλὰ πάσης κτίσεως)·

καὶ τό· «Οὓς [προέγνω, καὶ] προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνας τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς»¹⁰.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ τοῦ θεσπεσίου Παύλου.

β'. Συμφωνοῦσι δὲ ταῖς θείαις Γραφαῖς καὶ πολλοὶ τῶν θείων Πατέρων· τὰ γὰρ ἀνωτέρω ρητὰ οὗτοι ἐρμηνεύοντες, τὸ «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ», καὶ τὸ «Πρωτότοκος πάσης κτίσεως», λέγουσιν ὅτι ἐννοοῦνται ταῦτα διὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὃχι κατὰ τὴν θεότητα· διότι καθ' ὃ Θεός, ὁμοούσιος ὦν καὶ συναΐδιος τῷ Πατρὶ, οὔτε ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὔτε εἶναι τὸ πρῶτον τῶν κτισμάτων, καθὼς ἐβλασφήμει ὁ Ἄρειος· ἀλλὰ ἐννοοῦνται κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, τὴν ὁποίαν δηλαδὴ πρὸ παντὸς ἄλλου πράγματος προεῖδεν ὁ Θεὸς ἀρχὴν τῶν θείων Του αἰδίων ὀρισμῶν, πρῶτον πάντων τῶν ποιημάτων· οἱ Πατέρες δὲ οὗτοι εἶναι ὁ μέγας Ἀθανάσιος¹¹, Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας¹² καὶ ὁ θεῖος Αὐγουστῖνος¹³.

γ'. "Οτι δὲ ὁ προορισμὸς τοῦ Χριστοῦ ἀρχὴ ἐστὶ τοῦ προορισμοῦ πάντων τῶν σωζομένων, μαρτυρεῖ μὲν ὁ Ἀπόστολος, εἰπὼν ἀνωτέρω·

«Οὓς προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνας τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ»¹⁴.

συνομολογεῖ δὲ καὶ ὁ Οἰκουμένιος τὸ ρητὸν ἐρμηνεύων·

«Ὅπερ ἐστὶ, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει (δῆλον δὲ ὡς ἅγιος καὶ ἀναμάρτητος), τοῦτο καὶ αὐτοὶ γεγόνασι κατὰ χάριν· "συμμόρφους" γὰρ τοὺς ἰσομόρφους. Εἰκόνα δὲ τοῦ Υἱοῦ, τὴν Οἰκονομίαν καλεῖ, καὶ τὸ ἐντεῦθεν αὐτοῦ σῶμα»¹⁵.

Τὴν εἰκόνα ταύτην, «τὴν ἐν ἀγιασμῷ ζῶν, καὶ τὴν πρὸς παντιοῦν ἀμώμητον πολιτείαν», ἠρμήνευσε καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος¹⁶· καὶ ὁ Κορέσιος δὲ πλατύτερον τὸ δόγμα τοῦτο ἐκτίθειται¹⁷.

δ'. Λέγει δὲ καὶ ὁ θεοφόρος Μάξιμος ταῦτα·

«Τοῦτό ἐστὶ τὸ μέγα καὶ ἀπόκρυφον μυστήριον· τοῦτό

ἔστι τὸ μακάριον, δι' ὃ τὰ πάντα συνέστησαν, τέλος· τοῦτό ἐστιν ὁ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων προεπινοούμενος θεῖος σκοπός, ὃν ὀρίζοντες εἶναί φαμεν, “προεπινοούμενον τέλος, οὐ ἔνεκα μὲν πάντα, αὐτὸ δὲ οὐδενὸς ἔνεκα”. Πρὸς τοῦτο τὸ τέλος ἀφορῶν, τὰς τῶν ὄντων ὁ Θεὸς παρήγαγεν οὐσίας. Τοῦτο κυρίως ἐστὶ τὸ τῆς προνοίας καὶ τῶν προνοουμένων, πέρας· καθ' ὃ εἰς τὸν Θεόν, ἢ τῶν ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένων ἐστὶν ἀνακεφαλαίωσις. Τοῦτό ἐστὶ τὸ πάντας περιγράφον τοὺς αἰῶνας, καὶ τὴν ὑπεράπειρον καὶ ἀπειράκις ἀπείρως προϋπάρχουσαν τῶν αἰώνων μεγάλην τοῦ Θεοῦ βουλήν ἐκφαίνον μυστήριον· ἧς γέγονεν ἄγγελος αὐτὸς ὁ κατ' οὐσίαν τοῦ Θεοῦ Λόγος γενόμενος ἄνθρωπος· καὶ αὐτόν, εἰ θέμις εἰπεῖν, τὸν ἐνδότατον πυθμένα τῆς Πατρικῆς ἀγαθότητος φανερὸν καταστήσας, καὶ τὸ τέλος ἐν αὐτῷ δείξας, δι' ὃ τὴν πρὸς τὸ εἶναι σαφῶς ἀρχὴν ἔλαβον τὰ πεποιημένα»¹⁸.

• **Ἀκούεις;** πῶς διὰ τὸ Μυστήριον τοῦτο ὅλα τὰ πάντα καὶ προεγνώσθησαν καὶ προωρίσθησαν καὶ ἐγένοντο, αὐτὸ δὲ δι' οὐδὲν τέλος, οὔτε προεγνώσθη, οὔτε προωρίσθη, οὔτε ἐγένετο;

ε'. Τὰ αὐτὰ δὲ σχεδὸν τῷ θεοφόρῳ Μαξίμῳ θεολογεῖ καὶ ὁ μέγας τῆς Θεσσαλονίκης Γρηγόριος, οὕτω φράζων αὐτολεξεῖ·

«Εἰπὼν δὲ ὁ Πατὴρ ἄνωθεν περὶ τοῦ κατὰ σάρκα βαπτισθέντος, “οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα”, ἔδειξεν, ὅτι τὰ ἄλλα πάντα, τὰ διὰ τῶν Προφητῶν πρότερον ἐκεῖνα, αἱ νομοθεσίαι, αἱ ἐπαγγελίαι καὶ υἰοθεσίαι, ἀτελεῖ ἦν καὶ οὐ κατὰ προηγουμένον τοῦ Θεοῦ θέλημα ἐλέχθησαν καὶ ἐτελέσθησαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ νῦν τέλος ἔβλεπον· καὶ διὰ τοῦ νῦν τελεσθέντος, κἀκεῖνα ἐτελειώθησαν. Καὶ τί λέγω τὰς διὰ τῶν Προφητῶν νομοθεσίας, τὰς ἐπαγγελίας, τὰς υἰοθεσίας; Καὶ ἢ ἀπ' ἀρχῆς γὰρ καταβολὴ τοῦ κόσμου, πρὸς Τοῦτον ἔβλεπε, τὸν κάτω μὲν ὡς υἱὸν ἀνθρώπου βαπτιζόμενον, ἄνωθεν δὲ Υἱὸν ἀγαπητὸν μόνον μαρτυρούμενον Θεοῦ, δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, καθ' ἃ φησιν ὁ Ἀπόστολος.

Οὐκοῦν καὶ ἡ ἀπ' ἀρχῆς παραγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου, δι' Αὐτόν, κατ' εἰκόνα πλασθέντος τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆ ποτε χωρῆσαι τὸ ἀρχέτυπον· καὶ ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ παρὰ Θεοῦ νόμος δι' Αὐτόν· οὐ γὰρ ἂν ἔθικεν ὁ θεὸς, εἴπερ εἰς ἅπαν ἐμελλε διαμένειν ἀτέλεστος· καὶ τὰ μετ' Αὐτόν ὑπὸ Θεοῦ εἰρημένα καὶ τετελεσμένα σχεδὸν πάντα δι' Αὐτόν, εἰ μὴ τις ἐρεῖ καλῶς καὶ τὰ ὑπερκόσμια πάντα, τὰς ἀγγελικὰς, λέγω, φύσεις τε καὶ τάξεις καὶ τὰς ἐκεῖ θεσμοθεσίας, πρὸς τοῦτο τείνειν ἀπ' ἀρχῆς τὸ τέλος, τὴν Θεανδρικὴν Οἰκονομίαν, λέγω, ἣ καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους διηκόνησαν. Εὐδοκία γάρ ἐστι τὸ προηγούμενον καὶ ἀγαθὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τέλειον θέλημα· Οὗτος δέ ἐστι μόνος, Ὡς εὐδοκεῖ καὶ ἐπαναπαύεται καὶ ἀρέσκειται τελέως ὁ Πατήρ, ὁ θαυμαστός αὐτοῦ Σύμβουλος, ὁ τῆς Μεγάλης αὐτοῦ Βουλῆς Ἄγγελος, ὁ παρ' Αὐτοῦ τοῦ οἰκείου Πατρὸς ἀκούων καὶ λαλῶν καὶ τοῖς ὑπακούουσι παρέχων ζῶν αἰώνιον»¹⁹.

• **Ἀκούεις**, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ τοῦτο ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ, ἵνα δυνηθῆ νὰ χωρέσῃ τὸ Ἀρχέτυπον διὰ τῆς Ἐνανθρωπήσεως;

“Ὅθεν καὶ *σύνδεσμον* τοῦ νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ κόσμου, καὶ *ἀνακεφαλαίωσιν* καὶ *ἐπίλογον* ὅλων τῶν κτισμάτων ἔκτισεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον διὰ τοῦτον τὸν σκοπόν, ἵνα ἐνωθεῖς μετ' αὐτοῦ, ἐνωθῆ μεθ' ὅλων τῶν κτισμάτων, καὶ *ἀνακεφαλαιωθῶσιν ἐν τῷ Χριστῷ* οὐράνια καὶ ἐπίγεια, ὡς λέγει ὁ Παῦλος²⁰· καὶ κτίστης καὶ κτίσις γένηται ἐν καθ' ὑπόστασιν, κατὰ τὸν θεοφόρον Μάξιμον.

Σ'. **Ὅτι** δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐνανθρώπησις ἦτον ἀναγκαία, μαρτυρεῖ ὁ θεῖος τῆς Ἀλεξανδρείας Κύριλλος, εἰπὼν περὶ τῆς Μεταμορφώσεως·

«Ἡ μὲν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φωνὴ καλὴ τε καὶ ἀξιάγαστος, ἀκράτῳ δὲ ἤδη κατεχόμενοι δείματι πίπτουσιν οἱ μαθηταί, ἵνα δὴ πάλιν καὶ διὰ τούτου μάθωμεν, ὡς ἀναγκαιοτάτη τοῖς ἐπὶ γῆς ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναπέφανται μεσιτεία, νοουμένη δηλαδὴ κατὰ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως τρόπον· εἰ μὴ γὰρ γέγονε

καθ' ἡμᾶς, τίς ἂν ἡμῶν ἤνεγκεν ἄνω προσβάλλοντα Θεόν, καὶ τὴν ἄφατον αὐτοῦ δόξαν οὐδενὶ τάχα τῶν γεννητῶν φορητὴν, ἐμφαίνοντα; Φῶς γὰρ οἰκεῖν Αὐτὸν ἀπρόσιτον καὶ ὁ μακάριος ἔφησε Παῦλος»^{21, 22}.

Ζ'. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος λέγει²³, ὅτι διὰ τοῦτο ἔλαβε σῶμα καὶ ψυχὴν ὁ Θεός, διὰ νὰ μακαρισθῆ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου· ἡ ψυχὴ διὰ τῆς θεότητος Του καὶ τὸ σῶμα διὰ τῆς ἀνθρωπότητος Του.

* * *

ΚΑΙ ἀφίνω νὰ λέγω, ὅτι καὶ αἱ τάξεις τῶν Ἀγγέλων χρεῖαν εἶχον τῆς Ἐνσάρκου Οἰκονομίας, ὄχι μόνον ἵνα δι' Αὐτῆς λάβωσι τὴν ἀτρεψίαν· πρὸ γὰρ ταύτης οὐκ εἶχον αὐτὴν κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν θεολόγων²⁴, ἀλλ' ἵνα δι' Αὐτῆς καὶ χωρητικώτεροι γένωνται, καὶ τρανοτέρων ἀκολούθως ἀπολαύωσι τῶν θεαρχικῶν ἐλλάμψεων καὶ μυστηρίων.

• **“Οθεν**, εἶπεν ὁ σοφὸς Θεοδώρητος, ὅτι οἱ Ἄγγελοι μετὰ τὴν Ἐνσάρκωσιν βλέπουσι τὸν Θεὸν οὐκ ἐν ὁμοιώματι τῆς δόξης, ὡς πρότερον, ἀλλ' ἀληθεῖ καὶ ζῶντι τῆς σαρκὸς καλύμματι· καὶ διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος κεφαλὴν εἶπεν τὸν Χριστόν, καθ' ὃ ἀνθρωπον δηλαδὴ, ὑπὲρ πάντα²⁵ ἢ –ὡς ὁ θεῖος Ἰερώνυμος γράφει– ὑπὲρ πᾶσαν τὴν ἐκκλησίαν, Ἀγγέλων δηλαδὴ καὶ ἀνθρώπων²⁶.

• **Λέγει** δὲ καὶ ὁ Ἀρεοπαγίτης Διονύσιος περὶ τῶν Ἀγγέλων ταῦτα·

«τῆς δὲ Ἰησοῦ κοινωνίας ὡσαύτως ἠξιομένως, οὐκ ἐν εἰκόσιν ἱεροπλάστοις μορφωτικῶς ἀποτυποῦσι (ἢ-τοι ἀποτυπούσαις) τὴν θεουργικὴν ὁμοίωσιν, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς αὐτῷ πλησιαζούσας ἐν πρώτῃ μετουσίᾳ τῆς γνώσεως τῶν θεουργικῶν αὐτοῦ φώτων»²⁷.

• **Ἔφη** δὲ καὶ ὁ Ἅγιος Ἰσαὰκ ὁ Σῦρος·

«Πρὸ τῆς ἐνσάρκου ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἦν αὐτοῖς (τοῖς Ἀγγέλοις, δηλαδὴ) κατ' ἐξουσίαν, ὥστε εἰσιέναι πρὸς ταῦτα τὰ μυστήρια, ὅτε δὲ ἐσαρκώθη ὁ Λόγος, ἠνοιχθῆ αὐτοῖς θύρα ἐν τῷ Ἰησοῦ»²⁸.

* * *

ν'. Καὶ ὁ ἱεροκέρυξ δὲ Ἥλιος Μηνιάτης σαφέστατα τοῦτο λέγει·

«Τὸ μέγα Μυστήριον τῆς Ἐνσάρκου Οἰκονομίας, καθὼς εἶναι τὸ ὑψηλότερον, τὸ εὐγενέστερον καὶ τὸ τελειότερον ἔργον τῆς δημιουργικῆς θείας σοφίας καὶ δυνάμεως, ἔτζί πρῶτον ἀπὸ κάθε ἄλλο ἐπρομελετήθη καὶ ἐπρογνώρισθη ἀπὸ τὸν παντέφορον νοῦν τοῦ Θεοῦ. Πρὶν νὰ προορίσῃ ὁ Θεὸς τὴν πλάσιν ἢ τῶν ἀγγέλων ἢ τῶν ἀνθρώπων ἢ τινος ἄλλου κτίσματος, ἐπροώρισεν εἰς τὴν ἀϊδιὸν Του βουλήν τὴν σάρκωσιν τοῦ θείου Λόγου· ὅθεν ἡ σάρκωσις τοῦ θείου Λόγου λέγεται εἰς τὰς θείας Γραφὰς “Ἀρχὴ τῶν ὁδῶν Κυρίου”, καὶ αὐτὸς ὁ σαρκωθείς θεῖος Λόγος “πρωτότοκος πάσης κτίσεως”»²⁹.

Καθεξῆς δὲ εἰπὼν ὅσα ἀνωτέρω εἶπομεν, ἐπιφέρει·

«Καὶ πρεπόντως προτίτερον ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα, ἡ Ἐνσάρκος Οἰκονομία ἐπροωρίσθη ἀπὸ τὸν Θεόν· διὰ τί, λέγουσιν οἱ ἱεροὶ θεολόγοι, πὼς περισσότερον ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐνσάρκος Οἰκονομία ἀποδίδει τοῦ Θεοῦ μεγαλειτέραν δόξαν. Ὅλοι οἱ ἀνθρωποὶ ὁμοῦ, ὅλοι οἱ ἄγγελοι ὁμοῦ δὲν φθάνουσι νὰ ἀποδώσωσι τόσῃν δόξαν εἰς τὸν Θεόν, ὅσῃν ἀποδίδει μόνος ὁ Θεάνθρωπος Λόγος, Ὅστις διὰ τοῦτο, ὁμιλῶν μὲ τὸν ἀναρχόν Του Πατέρα, “Ἐγώ, λέγει, σὲ ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς”»²⁹.

• **Εἰ δέ,** κατὰ τὸν σοφὸν τοῦτον Διδάσκαλον, τὸ Μυστήριον τῆς Ἐνσαρκώσεως πρῶτον παντὸς ἄλλου κτίσματος προεγνώσθη καὶ προωρίσθη, λοιπὸν αὐτὸ ἐστὶ τὸ τέλος, διὰ τὸ ὁποῖον προεγνώσθησαν καὶ προωρίσθησαν ὅλα τὰ κτίσματα, ὡς μετ' ἐκεῖνο προγνωσθέντα καὶ προορισθέντα.

θ'. Ἀλλὰ καὶ Γεώργιος ὁ Κορέσιος λέγει, ὅτι ὁ Χριστὸς ὀνομάζεται τέλος τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Ἀλεξανδρείας Κύριλλον καὶ ἄλλους Καθηγέμονας³⁰.

• **Εἰ δέ** ὁ Χριστὸς τέλος λέγεται κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ τέλος ἐκάστου πράγματος πρῶτον μὲν ἐστὶ τῆ θεωρίας καὶ γνώσει, ὕστερον δὲ τῆ πράξει καὶ τῆ ἐκβάσει

κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην³¹ καὶ πάντας τοὺς παλαιοὺς καὶ νεωτέρους μεταφυσικοὺς, ἄρα καὶ ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, καθ' ὃ τέλος τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, πρῶτον πάντων ἐθεωρήθη καὶ προε-
γνώσθη καὶ προωρίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, κἂν ὕστερον τῇ ἐκβάσει
γέγονεν· ἐπειδὴ πάντα τὰ μέσα, ἀπὸ τοῦ προϋπάρχοντος ἐν τῷ
νοῦ τέλους εἰδοποιοῦνται κατὰ τοὺς φιλοσόφους³².

ι'. **Ἐπειτα** τὸ Μυστήριον τῆς Ἑνσάρκου Οἰκονομίας ὀνομά-
ζεται ὑπὸ τοῦ Ἡσαΐου *Ἀρχαία Βουλὴ* τοῦ Θεοῦ·

*«Κύριε, γάρ φησιν, ὁ Θεός μου, δοξάσω Σε, ὑμνήσω
τὸ ὄνομά Σου, ὅτι ἐποίησας θαυμαστὰ πράγματα, Βου-
λὴν Ἀρχαίαν ἀληθινήν»³³.*

• **Ἀρχαία** δὲ ὀνομάσθη ὡς ἀρχηγικὴ καὶ πρώτη πασῶν τῶν
ἄλλων βουλῶν τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ ἦν ἄλλη βουλὴ πρὸ αὐτῆς προ-
γνωσθεῖσα, οὐκ ἂν ἀρχαία, ἀλλὰ μᾶλλον νεωτέρα καὶ ἐπομένη
ὀνομάζετο.

ια'. **Ἐρῶ** δὲ καὶ ἀναβατικώτερον καὶ βαθύτερον λόγον.

Τρία εὐρίσκονται ἐν τῷ Θεῷ: **Οὐσία**, **ὑποστάσεις** καὶ **Ἐνέρ-
γεια**· ἡ **Ἐνέργεια** εἶναι ἐξωτέρα, ἡ **ὑπόστασις** ἐνδοτέρα καὶ ἡ
Οὐσία ἐνδοτάτη· ἔφη γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος·

*«αἱ μὲν ἐνέργειαι Αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) πρὸς ἡμᾶς κα-
ταβαίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία Αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος»³⁴.*

Κατὰ τὰ τρία ταῦτα, τρεῖς *καθολικὰς σχέσεις* ἔλαβεν ἀπ' αἰῶ-
νος ὁ Θεός:

• **Ἐλαβε σχέσιν** νὰ κοινωνηθῇ ὁ Πατὴρ κατ' οὐσίαν μὲ τὸν
ὁμοούσιόν Του Υἱὸν καὶ μὲ τὸ Πνεῦμά Του τὸ Ἅγιον· τὸν μὲν
ἀπ' αἰῶνος γεννῶν, τὸ δὲ ἐκπορεύων· εἰ γὰρ πάντῃ ἄσχετος καὶ
ἀπόλυτος ἔμενεν ὁ Θεός, οὐκ ἂν Υἱὸν ἔσχεν, οὔτε Πνεῦμα Ἅγι-
ον· οὐδ' ἂν τῆς οὐσίας αὐτοῦ Αὐτοῖς ἐκοινώνησε· μᾶλλον δέ, ἐν
κατ' οὐσίαν τὰ τρία ἐστίν.

• **Ἐλαβε σχέσιν** νὰ κοινωνηθῇ καθ' ὑπόστασιν ὁ Υἱὸς μὲ τὴν
ἀνθρωπότητα, δι' ἣν *σχέσιν* προέγνω καὶ προώρισε τὴν μετ' αὐ-
τῆς ἐν χρόνῳ πραγματικὴν ἔνωσιν· ἡ γὰρ ἀνθρωπότης, ἰδίαν μὴ
σχοῦσα ὑπόστασιν, τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως ἐκοινώνησεν, ἐν
αὐτῇ τὸ εἶναι λαβοῦσα.

• **Ἐλαβε σχέσιν** ἀπ' αἰῶνος ὁ Θεὸς (καὶ ἰδιαίτερος τὸ Πνεῦ-
μα τὸ Ἅγιον, Ὡ ἐξαιρέτως πᾶσα ἡ κοινὴ ἐνέργεια τῆς Μακαρίας

Τριάδος ἀνατίθεται³⁵), νὰ κοινωνηθῆ κατὰ τὴν ἐνέργειαν μὲ τὰ λοιπὰ κτίσματα, δι' ἣν *σχέσιν* προέγνω καὶ προώρισε γενέσθαι πάντα τὰ νοητὰ καὶ αἰσθητὰ κτίσματα· τὰ γὰρ κτίσματα τῆς ἐνεργείας μόνης καὶ δυνάμεως μετέσχον τοῦ Θεοῦ· οὐχὶ δὲ καὶ τῆς ὑποστάσεως ἢ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως, ὡς ἐν τῇ θείᾳ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ τὸ εἶναι λαβόντα.

♦ **Τούτων** οὕτω προεγνωσμένων, ἐπεὶ ἐνδοτέρα τῆς ἐνεργείας ἐστὶν ἡ ὑπόστασις, ἐνδοτέρα ἄρα καὶ ἡ *κατὰ τὴν ὑπόστασιν σχέσις* τῆς *κατὰ τὴν ἐνέργειαν σχέσεως*· εἰ δὲ τοῦτο, ἐνδοτέρα ἂν εἴη συνεπομένως καὶ ἡ *κατὰ τὴν σχέσιν τῆς ὑποστάσεως* πρόγνωσις καὶ προορισμὸς τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Θεοῦ Λόγου, τῆς *κατὰ σχέσιν τῆς ἐνεργείας* προγνώσεως καὶ προορισμοῦ τῶν λοιπῶν κτισμάτων· εἰ δὲ ἐνδοτέρα ἡ πρόγνωσις τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Κυρίου, πρόδηλον, ὅτι καὶ κατὰ τάξιν προτέρα αὕτη ἐστί, καὶ τῆς τῶν κτισμάτων προγνώσεως αἰτιώδης· ὅτι καὶ ἡ θεία ὑπόστασις, ἐφ' ἧς ἡ σχέσις καὶ πρόγνωσις τῆς ἀνθρωπότητος ἐδράζεται, αἰτία τῆς θείας ἐνεργείας ὁμολογουμένως ἐστὶ κατὰ πάντας τοὺς Θεολόγους, ἐφ' ἧ ἐνεργείᾳ, ἡ σχέσις καὶ πρόγνωσις πάντων τῶν κτισμάτων ἐρείδεται.

ιβ'. Παρασυνάπτομεν δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τοῦτο, ὅτι διὰ τῶν αὐτῶν σχεδὸν θεοπρεπῶν καὶ ὑψηλῶν ὀνομάτων, διὰ τῶν ὁποίων θεολογεῖ καὶ γεραίρει ἀνωτέρω ὁ θεοφόρος Μάξιμος τὸ τῆς Ἐνσάρκου Οἰκονομίας Μυστήριον, διὰ τῶν αὐτῶν ἐξυμνεῖ καὶ τὸ ζωαρχικὸν καὶ θεοδόχον ὑποκείμενον [πρόσωπον] τῆς Θεοτόκου ὁ θεσπέσιος ἐν τοῖς μελωδοῖς καὶ διαβατικώτατος ἐν θεολόγοις Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, ὡς ὄργανον καὶ ἄμεσον μέσον καὶ συναίτιον ἀναγκαιότατον, οὗ οὐκ ἄνευ, χρηματίσασαν τοῦ τοιοῦτου Μυστηρίου· καὶ τί γὰρ ἄλλο, ἀλλ' ἢ ὡς Μητέρα τοῦ σεσαρκωμένου Θεοῦ Λόγου;

Οὕτω γάρ πως θεολογεῖ περὶ Αὐτῆς·

«Ζωαρχικὸν ἄρα τῆς Θεοτόκου τὸ σῶμα, ὅλον αὐτὸ τῆς Θεότητος τὸ ζωαρχικὸν εἰσδεξάμενον πλήρωμα»· «τὸ πανόμοιον τῆς ἀρχικῆς ὠραιότητος Ἴνδαλα»· «ἡ παναρμόνιος τῆς θεϊκῆς ἐνσωματώσεως ὕλη»· «ὁ μέγας ἐν μικρῷ κόσμος, τοῦ τὸν κόσμον οὐκ ὄντα παραγόντος πρὸς ὑπαρξιν».

«Τοῦτο τὸ πέρασ ὧν πρὸς ἡμᾶς ἔθετο διαθηκῶν ὁ Θεός· τοῦτο ἡ φανέρωσις τῶν ἀποκρύφων τῆς θείας ἀκαταληψίας βυθῶν. Οὗτος ὁ σκοπὸς ὁ προεπινοηθεὶς τῶν αἰώνων· αὕτη τῶν θείων χρησμῶν ἡ κορωνίς· τοῦτο ἡ ἀρρρητος καὶ ὑπεράγνωστος τῆς προανάρχου περὶ τὸν ἄνθρωπον κηδεμονίας βουλή»³⁶, καὶ τὰ ἐξῆς.

• **Εἰ δὲ** ἡ Θεοτόκος ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Θεολόγου τούτου προεπινοηθεὶς σκοπὸς τοῦ Θεοῦ, τὸν δὲ προεπινοούμενον θεῖον σκοπὸν ὀρίζων ἀνωτέρω ὁ θεοφόρος Μάξιμος, εἶπεν, ὅτι εἶναι προεπινοούμενον τέλος· ἄρα καὶ ἡ Θεοτόκος προεπινοούμενον τέλος οὐκ ἀπεικότως ἂν λέγοιτο, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀφορῶν τὰς τῶν ὄντων ὁ Θεὸς παρήγαγεν οὐσίας, ἥτοι τὸν νοητὸν κόσμον καὶ αἰσθητὸν (εἰ καὶ τὸ τέλος αὐτὸ διὰ τὸ πάντων ὑστατον τέλος ἦν, ἥτοι τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὴν ἐξ Αὐτῆς γενέσθαι ἀμέσως προορισθεῖσαν).

• **Καὶ** γὰρ τοῦτο δείκνυται ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως· ὁ γὰρ νοητὸς κόσμος τῶν Ἀγγέλων καὶ ὁ αἰσθητὸς τῶν ἀνθρώπων, διὰ τῆς Θεοτόκου ἠξιώθησαν ὁ μὲν τῆς ἀτρεψίας ὁ δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώσεως, καθὼς ὁ περιώνυμος ἐν θεολόγοις καὶ διδασκάλοις Ἰωσὴφ ὁ Βρυέννιος τοῦτο μαρτυρεῖ, λέγων·

«Ἄλλον κατεσκεύασεν (ὁ Θεὸς) οὐρανὸν ἔμψυχόν τε καὶ λογικόν, ὥστε διὰ τούτου καὶ ἀνθρώπους εἰς ἐπίγνωσιν ἑαυτοῦ, καὶ ἀγγέλους εἰς ἀτρεψίαν, τοὺς μῆπω πεσόντας ρυθμίσασθαι»³⁷.

• **Καὶ** νῦν ἡ Κυρία Θεοτόκος, ὡς Μήτηρ Θεοῦ, ἀμέσως μετὰ Θεὸν οὕσα καὶ ἀσυγκρίτως ὑπερβᾶσα ὄχι μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς πρῶτας καὶ ἀνωτάτας τάξεις τῶν Ἀγγέλων, Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ, δι' ἑαυτῆς διανέμει τὸν πλοῦτον ὄλων τῶν ἐκ Θεοῦ χαρισμάτων καὶ θείων ἐλλάμψεων, εἰς ὅλους Ἀγγέλους τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπους, καθὼς ὅλη κοινῶς ἡ τοῦ Χριστοῦ φρονεῖ Ἐκκλησία³⁸.

* * *

ΤΟΥΤΩΝ οὕτως εἰρημένων, δύο καθολικὰ συνάγομεν συμπεράσματα·

α'. ὅτι ἐπειδὴ τὸ Μυστήριον τῆς Ἐνσάρκου Οἰκονομίας ὀνομάζεται *εὐδοκία*, ἥτοι προηγούμενον θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς εἶπεν

άνωτέρω ὁ μέγας τῆς Θεσσαλονίκης Γρηγόριος, τὸ δὲ *προηγούμενον θέλημα τοῦ Θεοῦ* πάλιν, κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν³⁹, ἤρτηται ὄχι ἐξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκ τῆς ἀγαθότητος Αὐτοῦ·

• **Λοιπὸν** καὶ τὸ Μυστήριον τῆς Ἐνανθρωπήσεως, καθ' ὃ τοιοῦτον, *προεγνώσθη καὶ προωρίσθη πρὸ τῆς προγνώσεως καὶ προορισμοῦ πάντων τῶν κτισμάτων*· καὶ ἐν χρόνῳ ἐγένετο ἐκ μόνης τῆς ἀπειρου καὶ φυσικῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ·

Β'. ὅτι καὶ ἡ Κυρία Θεοτόκος, ὡς προσεχέστατον καὶ ἄμεσον μέσον καὶ συναίτιον ἀναγκαῖον τοῦ τοιοῦτου Μυστηρίου (*ἡ γὰρ τοῦ Χριστοῦ σὰρξ, τῆς Μαρίας ἐστὶ σὰρξ*, κατὰ τὸν ἱερὸν Αὐγουστίνον⁴⁰), προεγνώσθη καὶ προωρίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸ τῶν ἄλλων κτισμάτων, τὰ δὲ ἄλλα κτίσματα προωρίσθησαν καὶ ἐγένοντο δι' Αὐτήν· ἐπειδὴ αὐτὸς εἶναι ὁ *προεπινοηθεὶς σκοπὸς τοῦ Θεοῦ*, ταῦτὸν εἰπεῖν, τὸ *τέλος*, δι' ὃ τὰ ἄλλα ἐγένοντο, ὡς εἶπεν ἄνωτέρω ὁ ἱερὸς Ἀνδρέας.

* * *

ΔΙΑΤΙ δὲ εἶπεν ἄνωτέρω ὁ θεοφόρος Μάξιμος, ὅτι διὰ τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως ἔγιναν ὅλα τὰ κτίσματα, αὐτὸ δὲ δὲν ἔγινεν διὰ κανὲν *τέλος*, ἐνῶ αἱ θεῖαι Γραφαὶ καὶ οἱ ἄλλοι θεοφόροι Πατέρες φανερώς κηρύττουσιν, ὅτι τὸ Μυστήριον αὐτὸ ἔγινε διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνάπλασιν καὶ σωτηρίαν;

Ἐμοὶ δοκεῖ, ὅτι ἐπειδὴ, κατὰ τοὺς μεταφυσικούς, ἄλλα μὲν εἶναι *μέσα μόνον* καὶ οὐχὶ *τέλη*· ἄλλα δὲ εἶναι *καὶ μέσα καὶ τέλη ἐν ταύτῳ*, ἥτοι πρὸς μὲν τὰ κατώτερα, *τέλη*, πρὸς δὲ τὰ ἀνώτερα, *μέσα*· ἄλλα δὲ εἶναι *τέλη μόνον* καὶ ὄχι *μέσα*, ἅτινα καὶ *τέλη τελῶν*, ὡς πάντων ἀνώτερα ὀνομάζονται.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεοφόρος Μάξιμος θεολογεῖ ἐδῶ, ὅτι τὸ Μυστήριον τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Ἐνανθρωπήσεως, εἶναι *τέλος μόνον* καὶ *ὄχι μέσον*, ὡς πάντων τῶν τῆς Ἁγίας Τριάδος ἔργων ἀνώτατον καὶ ὑψηλότατον καὶ *τέλος τελῶν* τὸ κορυφαιότατον, *οὗ ἔνεκα μὲν τὰ πάντα, αὐτὸ δὲ οὐδενὸς ἔνεκα*· τῆς γὰρ καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως κτίστου καὶ κτίσεως τί ἄλλο ἐστὶν ἀνώτερον; ἂν καὶ αὐτὸ κατὰ λόγον ἕτερον θεωρούμενον, ἐγένετο διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνάπλασιν καὶ σωτηρίαν.

Καὶ διὰ τὸ νὰ εἴπωμεν καθολικῶς, τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως εἶναι **ἀρχὴ καὶ μέσον καὶ τέλος ὅλων τῶν κτισμάτων**, νοπτῶν καὶ αἰσθητῶν καὶ μικτῶν.

• **Εἶναι ἀρχὴ** ὅλων τῶν κτισμάτων, διότι ἡ *πρόγνωσις* καὶ ὁ *προορισμὸς* τοῦ Μυστηρίου τούτου ἔγινεν ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ νὰ προγνωσθῶσι καὶ νὰ προορισθῶσι καὶ νὰ κτισθῶσι πάντα τὰ κτίσματα, κατὰ τὸ «*Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*», καὶ τὸ «*Πρωτότοκος πάσης κτίσεως*», περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου εἰρημένα καθ' ὃ ἀνθρώπου, ὡς εἶπομεν.

Λέγει δὲ καὶ ὁ θεοφόρος Μάξιμος:

«διὰ γὰρ τὸν Χριστόν, ἦγουν τὸ κατὰ Χριστόν μυστήριον, πάντες οἱ αἰῶνες, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς τοῖς αἰῶσιν, ἐν Χριστῷ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι καὶ τὸ τέλος εἰλήψασιν. Ἐνωσις γὰρ προῦπενοήθη τῶν αἰώνων, ὄρου καὶ ἀοριστίας, καὶ μέτρου καὶ ἀμετρίας, καὶ πέρατος καὶ ἀπειρίας, καὶ κτίστου καὶ κτίσεως, καὶ στάσεως καὶ κινήσεως· ἥτις ἐν Χριστῷ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων φανερωθέντι γέγονε· πλήρωσιν δοῦσα τῇ προγνώσει τοῦ Θεοῦ δι' ἑαυτῆς»⁴¹.

• **Ἔγινε** δὲ καὶ **μέσον** τὸ Μυστήριον αὐτό, διότι ἐχάρισε πλήρωσιν εἰς τὴν *πρόγνωσιν* τοῦ Θεοῦ, ὡς προεῖπεν ὁ θεῖος Μάξιμος· ἐχάρισεν *ἀτρεψίαν* εἰς τοὺς Ἀγγέλους καὶ ἀκίνησιαν εἰς τὸ κακόν, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω μετὰ τοῦ Θεσσαλονίκης θείου Γρηγορίου, μετὰ Ἰωσήφ τοῦ Βρυεννίου καὶ μετὰ τοῦ Νικήτα⁴². ταύτην δὲ τὴν τῶν Ἀγγέλων *ἀτρεψίαν*, σωτηρίαν τοῦ ἀοράτου κόσμου ὠνόμασεν ὁ θεολόγος Γρηγόριος⁴³. ἔφη δὲ καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος, ὅτι διὰ τοῦτο προεγνώσθη τὸ Μυστήριον τῆς Ἐνανθρωπήσεως,

«ἵνα περὶ τὸ πάντη κατ' οὐσίαν ἀκίνητον στῆ τὰ κατὰ φύσιν κινούμενα, τῆς πρὸς τε αὐτὰ καὶ πρὸς ἄλλα παντελῶς ἐκβεβηκόντα κινήσεως»⁴⁴.

ὅπου καὶ ὁ σχολιαστὴς τῶν τοῦ Μαξίμου ψησὶ

«τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἐνώσει πάντων πρὸς ἀτρεψίαν μεταποιοθέντων»⁴⁵.

[Ἐπίσης δέ], ἐχάρισεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους λύσιν τῆς προπατο-

ρικῆς ἁμαρτίας, δόσιν τῆς θείας χάριτος, ἀφθαρσίαν, ἀθανασίαν, ἀτρεψίαν, σωτηρίαν καὶ ἄλλα μυρία ἀγαθά.

• **Εἶναι** καὶ **τέλος** τὸ Μυστήριον αὐτό, καθ' ὅτι ἔγινε καὶ εἰς Ἀγγέλους καὶ εἰς ἀνθρώπους καὶ εἰς ὅλην τὴν κτίσιν τελείωσις καὶ θέωσις καὶ δόξα καὶ μακαριότης· καὶ καθ' ὅτι αὐτὸ ἔγινεν *ἀνακεφαλαίωσις* οὐρανίων καὶ ἐπιγείων, καὶ *καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις* κτίστου καὶ κτισμάτων καὶ δόξα τοῦ ἀνάρχου Πατρός, δοξασθέντος οὐχὶ διὰ ψιλῶν κτισμάτων, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ κατ' οὐσίαν Υἱοῦ καὶ Λόγου Του, τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων φορέσαντος, τὸ ὁποῖον αὐτὸ *τέλος* εἶναι τὸ *ὑστατον πάντων*, μεθ' ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο τέλος ἀνώτερον· καὶ *οὗ ἕνεκα μὲν τὰ πάντα, αὐτὸ δὲ οὐδενὸς ἕνεκα*, κατὰ τὸν αὐτὸν πάλιν εἰπεῖν θεῖον Μάξιμον·

«“ἵνα γάρ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψη ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός” διατί; καὶ τίνος χάριν; διὰ τὴν δόξαν, λέγω, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, “εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός”»^{46,47}.

* * *

ΕΚ τῶν εἰρημένων λοιπὸν τούτων δύναται νὰ συμπεράνη ὁ καθεὶς, ὅτι ἀπαραιτήτως ἔπρεπε νὰ γίνη τὸ Μυστήριον τῆς Ἐνανθρωπήσεως·

κατὰ πρῶτον μὲν καὶ κύριον καὶ καθ' αὐτὸ λόγον, διότι τὸ Μυστήριον αὐτὸ ἦτο *προηγούμενον θέλημα Θεοῦ*, καθὼς εἶπομεν μετὰ τοῦ Θεσσαλονίκης Γρηγορίου, πρῶτιστον κινητικὸν αἴτιον ἔχον τὴν ἄπειρον καὶ οὐσιώδη καὶ ὑπεράγαθον ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ· μᾶλλον δὲ αὐτὸν τὸν *ἐνδότατον πυθμένα τῆς πατρικῆς ἀγαθότητος*, ὡς εἶπεν ὁ θεοφόρος Μάξιμος·

κατὰ δεύτερον δὲ λόγον, καὶ διότι Αὐτὸ ἦτον ἀναγκαῖον εἰς ὅλα τὰ κτίσματα, νοητὰ καὶ αἰσθητά, ὡς *ἀρχὴ* αὐτῶν καὶ *μέσον* καὶ *τέλος* ὡς ἀπεδείχθη.

* * *

ΙΚΑΝΑ νομίζω, ὅτι εἶναι τὰ ὀλίγα ταῦτα εἰς ἀπολογίαν παρά γε τοῖς εὐγνώμοσι διαιτηταῖς καὶ ἀναγνώσταις τοῦ προρρηθέντος

σημειώματός μου περὶ τῆς Κυρίας Θεοτόκου, τοὺς ὁποίους καὶ παρακαλῶ νὰ μὴ με διαβάλλωσι παραλόγως, οὐ γὰρ ἀπὸ γνώμης οἰκείας καὶ δόξης τοῦτο ἐκείσε ἔγραψα, ἀλλ' ἐπόμενος τῇ δόξῃ τῶν προρρηθέντων θεολόγων.

• **Εἰ δέ** τινες, ἴσως ἐμπαθῶς κινούμενοι (ὄπερ ἀπεύχομαι), κατηγοροῦσί με, κατηγορεῖτωσαν μᾶλλον τὸν θεοφόρον Μάξιμον, τὸν Θεσσαλονίκης Γρηγόριον καὶ τὸν μέγαν Ἀνδρέαν καὶ τοὺς λοιπούς, παρ' ὧν ἐγὼ τὴν δόξαν ταύτην ἠρανισάμην.

«Ἀρχῆς χορηγῶ καὶ τέλους δόξα πρέπει».

(*) **Ὁσίου Νικοδήμου Ἀγιορείτου**, Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον, ἥτοι περὶ φυλακῆς τῶν πέντε αἰσθήσεων..., σελ. 201-210, ἔκδοσις γ', Σ. Ν. Σχοινᾶ, ἐν Βόλῳ 1969.

■ Ἐπιμέλ. ἡμετ. Αἱ παραπομαὶ εὐρίσκοντο ἐντὸς τοῦ κειμένου, ἡ δὲ μεταφορὰ αὐτῶν ἐν ὑποσημειώσει ἐκρίθη σκόπιμος, πρὸς ἐλάφρυνσιν τοῦ ἐξαιρετικὰ πυκνοῦ καὶ δυσκόλου εἰς θεολογικὰ νοήματα κειμένου. Ὅπου ἦτο δυνατόν, τὰ κείμενα τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ὡς καὶ αἱ πηγαί, ἀπεκατεστάθησαν, βάσει νεωτέρων ἐκδόσεων.

1. **Ὁσίου Νικοδήμου Ἀγιορείτου**, *Ἄσρατος Πόλεμος*, Μέρος Πρῶτον, Κεφάλαιον ΜΘ', *Τρόπος διὰ νὰ προσεύχῃσαι διὰ μέσου τῆς Θεοτόκου Μαρίας*, σελ. 118-119, ἔκδοσις Σ. Ν. Σχοινᾶ, ἐν Βόλῳ 1965.
2. **Ἀγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ**, PG τ. 151, στλ. 517CD/Ὀμιλία ΜΑ', *Εἰς τὸ τῆς ἸΔ' Κυριακῆς Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου, εἰς τὴν παραβολὴν τὴν καλοῦσαν εἰς τοὺς γάμους*.
3. Πρβλ. Σοφ. Σειρ. ις' 3.
4. **Μ. Φωτίου**, PG τ. 104, στλ. 1057C/Νομοκάνων, *Τίτλος Δ', Κεφάλαιον Γ'*.
5. Αὐτόθι.
6. **Σημ.ἡμ.**: Θαυμάζει τις τὴν μετριοπάθειαν καὶ τὴν διάκρισιν τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου, ὡς καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ δεξιότητιαν αὐτοῦ εἰς τὴν δόμψιν τοῦ λόγου, ἐφ' ὅσον τὰ «οὐκ ἀποφαντικῶς...» ἀφοροῦν κατ' οὐσίαν μόνον εἰς τὴν πρώτην ἔνστασιν καὶ οὐδόλως τὴν δευτέραν, ἐν τέλει δὲ δι' ὅσων ἀναπτύσσει εἰς ὄλην τὴν *Ἀπολογία*ν του ἡρέμως, ἐπαγωγικῶς καὶ τεκμηριωμένως ἀποδεικνύεται ἀναμφισβητικῶς καὶ ἄνευ «*δισταγμῶν*» ἢ ἀλήθεια, ὅτι «*μόνη ἡ Κυρία Θεοτόκος ἦτον ἱκανὴ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Θεόν*», ἐὰν πᾶσα ἡ κτίσις καθ' ὑπόθεσιν ἤθελεν ἐκπέσῃ.
7. **Ἰωσήφ Μοναχοῦ τοῦ Βρυεννίου**, Τὰ Εὐρεθέντα, τ. Β', σελ. 122, ἔκδοσις Β', Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1990/*Λόγος Β' εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*.
8. Παροιμ. ν' 22 καὶ 23.
9. Κολασ. α' 15.
10. Ρωμ. ν' 29.

11. **Μ. Ἀθανασίου**, PG τ. 26, στλ. 321-468 καὶ στλ. 468-526/*Κατὰ Ἀρειανῶν, Λόγοι Γ' καὶ Δ'*.
 • **Σημ.ἡμ.:** Ἡ ἀναφορὰ ἐπὶ τοῦ σχετικοῦ θέματος εἶναι πυκνὴ καὶ εἰς τοὺς τέσσαρας *Λόγους κατὰ Ἀρειανῶν* τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου.
12. **Ἀγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας**, PG τ. 75, στλ. 245-296 καὶ στλ. 401-413/*Βίβλος τῶν Ἐπιστολῶν, Λόγος ΙΕ'* καὶ *Λόγος ΚΕ'*.
13. **Ἱεροῦ Αὐγουστίνου**, PL τ. 42, στλ. 837/*De Trinitate, Liber I, Caput XII, § 24* («*Βιβλίον Α' περὶ Τριάδος*»).
14. Ρωμ. ν' 29.
15. **Οἰκουμενίου**, PG τ. 118, στλ. 489AB.
16. **Ἀγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας**, PG τ. 118, στλ. 489B (παρὰ τῷ Οἰκουμενίῳ).
17. **Γεωργίου Κορεσίου**, «ἐν τῷ *Περὶ Προορισμοῦ*».
 • **Σημ.ἡμ.:** Γεώργιος Κορέσιος (Χίος, 1563-Ἀλεξάνδρεια Αἰγύπτου, 1661), Ἱατρός, Θεολόγος, Φιλόσοφος, πολυγραφέατος. Τὸ *Περὶ Προορισμοῦ* ἀνέκδοτον.
18. **Ἀγίου Μαξίμου Ὁμολογητοῦ**, PG τ. 90, στλ. 621AB/*Πρὸς Θαλάσσιον, Ἐρώτησις Ε'*.
 • «Ὡς εἶπομεν εἰς τὸ ΙΑ' Κεφάλαιον τοῦ παρόντος βιβλίου [*Ἐγχειριδίου*] εἰς τὸν Ε' τόπον τῶν πνευματικῶν ἡδονῶν»: «διὰ τὸ *Μυστήριον τοῦτο* [τῆς Ἐνσαρκώσεως] ἐγένοντο πάντα τὰ ὄντα, αὐτὸ δὲ διὰ κανὲν τέλος» (*Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον*, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 170-171).
19. **Ἀγίου Γρηγορίου Παλαμά**, *Ἔργα*, Ε.Π.Ε. τ. 11, σελ. 532-535, Θεσσαλονίκη 1986/*Ὁμιλία Ε'*, «*Ῥηθεῖσα ἐν τῇ ἀγίᾳ Ἐορτῇ τῶν Φώτων*», §§ 19-20.
20. **Σημ.ἡμ.:** Πρβλ. Ἐφεσ. α' 10.
21. **Ἀγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας**, PG τ. 72, στλ. 425C/*Εἰς τὸ Ματθ. ιζ' β*.
22. **Σημ.ἡμ.:** Πρβλ. Α' Τιμοθ. ς' 16.
23. **Ἱεροῦ Αὐγουστίνου**, «Ἐν τῷ *Ἐγχειριδίῳ*, κεφ. κς'» (;).
24. «Ὁθεν καὶ Νικίτας, ὁ σοφὸς σχολιαστὴς τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου, σχολιάζων τὸ εἰς τὸ Πάσχα [PG τ. 36, στλ. 624A/*Λόγος ΜΕ'*, *Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα, § Α'*] ρητὸν ἐκεῖνο τοῦ Θεολόγου: "Σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ, ὅσος τε ὀρατὸς καὶ ὅσος ἀόρατος", λέγει: "οἱ δὲ Ἄγγελοι ἐπεὶ δυσκίνητοι ὄντες πρὸς τὸ κακόν, ἀλλ' οὐκ ἀκίνητοι, μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀνάστασιν ἐγένοντο λοιπὸν καὶ ἀκίνητοι, οὐ φύσει, ἀλλὰ χάριτι, εἶπ ἂν αὐτοῖς *σωτηρία ἢ ἀντρεψία*, μηκέτι φοβουμένοις τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολήν, καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀπώλειαν".
Καὶ ὁ μέγας τῆς Θεσσαλονίκης Γρηγόριος: "Ἐντεῦθεν Ἄγγελοι νῦν τὸ ἀπερίτρεπτον ἔλαβον, ἔργῳ παρὰ τοῦ Δεσπότου μαθόντες ὁδὸν ὑψώσεως καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιώσεως οὐ τὴν ἔπαρσιν οὔσαν, ἀλλὰ τὴν ταπεινώσιν" (*Ἔργα*, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 462-463/*Ὁμιλίαν ΝΗ'*, § 6, *Εἰς τὴν κατὰ σάρκα σωτήριον Γέννησιν τοῦ Κυρίου...*)».
25. **Θεοδωρήτου Κύρου**, PG τ. 82, στλ. 517B.
26. **Ἀγίου Ἱερωνύμου**, PL τ. 26, στλ. 462/*Commentaria in Epistolam ad Ephesios, Liber Primus, Caput I, vers. 22, 23*.
27. **Ἀγίου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου**, PG τ. 3, στλ. 208C/*Περὶ τῆς Οὐρανοῦ Ἱεραρχίας, Κεφάλαιον Ζ', § II*.

28. Ἀββᾶ Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου, Τὰ Εὐρεθέντα Ἀσκητικά, σελ. 325, ἔκδοσις Χ. Σπανοῦ, Ἀθῆναι (ἄ.χ.)/Λόγος ΠΔ΄.
29. Ἡλία Μηνιάτη, Διδαχαὶ καὶ Λόγοι, σελ. 314 καὶ 315, ἔκδοσις ιζ΄, «Φῶς», Ἀθῆναι 1960/Λόγος εἰς τὴν Κυριακὴν πρὸς τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, Μέρος Α΄.
- Σημ.ἡμ.: Ἡλίας Μηνιάτης (Ληξούριον, 1669-Πάτραι, 1714), Ἐπίσκοπος Κερνίτης καὶ Καλαβρῦτων, «Ἱεροκέρυξ καὶ Διδάσκαλος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας».
30. Γεωργίου Κορεσίου, «εἰς τὰς Ἀπορίας τῆς Ἐνσάρκου Οἰκονομίας», «κατὰ τὸν Ἀλεξανδρείας Κύριλλον καὶ ἄλλους Καθηγεμόνας», «παρὰ τῷ αὐτοῦ Θεολογικῷ».
- Σημ.ἡμ.: Μεταξὺ τῶν πολυαριθμῶν ἀνεκδότων ἔργων τοῦ ἐμβριθοῦς Γεωργίου Κορεσίου εἶναι καὶ τὸ «ὀγκῶδες Σύνταγμα Θεολογίας, στὸ ὁποῖο ἀσκεῖ κριτικὴ τῆς Σούμμας τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτη».
31. Ἀριστοτέλους, Μετὰ τὰ Φυσικά, Βιβλίον Ζ΄, Περὶ Οὐσίας, §§ 1-17, τ. Α΄, ἔκδοσις «Πάπυρος», Ἀθῆναι 1975.
32. «Ὅθεν πρὸς τὸν ἐρωτῶντα, ποία εἶναι πρώτη ὄλων τῶν Δεσποτικῶν Ἐορτῶν, ὁ Εὐαγγελισμὸς ἢ ἡ Ἀνάληψις; γλαφυρῶς καὶ ὑψηλοτέρῳ τῷ λόγῳ ἤθελεν ἀποκριθῆ τις, ὅτι εἶναι ἡ Ἀνάληψις καὶ οὐχὶ ὁ Εὐαγγελισμὸς. Ὁ μὲν γὰρ Εὐαγγελισμὸς, πρώτη εἶναι τῶν Ἐορτῶν τῇ πράξει καὶ τῇ ἐκβάσει, ὑστέρᾳ δὲ τῇ γνώσει καὶ θεωρίᾳ· ἡ δὲ Ἀνάληψις καὶ ἡ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέδρα καὶ ὑπερῦψωσις τῆς ἀνθρωπότητος, ὑστέρᾳ μὲν εἶναι τῇ πράξει καὶ τῇ ἐκβάσει, ἀλλὰ τῇ γνώσει καὶ θεωρίᾳ πρωτίστη πασῶν τῶν ἄλλων ἐστίν».
33. Ἦσ. κε΄ 1.
34. Μ. Βασιλείου, PG τ. 32, στλ. 869AB/Ἐπιστολὴ ΣΛΔ΄, Τῷ αὐτῷ (Ἀμφιλοχίῳ) πρὸς ἄλλο ἐρώτημα.
35. «Κατὰ τὸν Κορέσσιον καὶ τοὺς λοιποὺς Θεολόγους».
36. Ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης, PG τ. 95, στλ. 1068B-1069B καὶ στλ. 1092/Λόγος IB΄ καὶ Λόγος ID΄ Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου.
37. Ἰωσήφ Μοναχοῦ τοῦ Βρυεννίου, Τὰ Παραλειπόμενα, τ. Γ΄, σελ. 41-42, ἔκδοσις Β΄, Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1991/Λόγος ἕτερος (Β΄) εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου.
38. Σημ.ἡμ.: Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ἔργα, ἐνθ΄ ἄνωτ., σελ. 308-309/Ὅμιλία ΝΓ΄, § 37, Εἰς τὴν πρὸς τὰ Ἁγία τῶν Ἁγίων Εἰσοδον:
- «Οὐκοῦν Αὕτη μόνη μεθριὸν ἐστὶ κτιστῆς καὶ ἀκτίστου φύσεως, καὶ οὐδεὶς ἂν ἔλθοι πρὸς Θεόν, εἰ μὴ δι’ Αὐτῆς τε καὶ τοῦ ἐξ Αὐτῆς τεχθέντος Μεσίτου· καὶ οὐδὲν ἂν ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν δωρημάτων, εἰ μὴ διὰ Ταύτης γένοιτο καὶ ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους».
39. Ἰ. Δαμασκηνοῦ, PG τ. 94, στλ. 969-980/Ε.Α.Ο.Π., Βιβλίον Β΄, Κεφάλαιον Α΄ [ΜΔ΄], Περὶ Προγνώσεως καὶ Προορισμοῦ.
40. «Κατὰ τὸν ἱερὸν Αὐγουστίνον». Πρβλ. PL 39, 1619/Sermo CCCXLI De eo quod Christus tribus modis in Scripturis intelligitur; contra Arianos habitus, Caput XIII, § 13.
41. Ἁγίου Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, PG τ. 90, στλ. 621BC/ἐνθ΄ ἄνωτ.
42. Βλ. Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ Νικίτα Ἡρακλείας: ὑποσημ. 24, καὶ Ἰωσήφ Βρυεννίου: ὑποσημ. 37.

43. Σημ.ἡμ.: Τὰ περὶ «ἀτρεψίας», ὡς «σωτηρίας» τῶν Ἁγίων Ἀγγέλων, ὑποστηρίζει ὅχι «ὁ θεολόγος Γρηγόριος», ἀλλ' ὁ Νικίτας (βλ. ὑποσημ. 24), Ἐπίσκοπος τῆς ἐν Θράκῃ Ἡρακλείας (1030-1100), Σχολιαστῆς 16 Λόγων τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου (PG τ. 36, στλ. 933-984, σχόλια εἰς τοὺς Λόγους Α' καὶ ΙΑ').

■ Ὁ Ἱερὸς Δαμασκηνὸς ὑποστηρίζει, ὅτι οἱ Ἅγιοι Ἄγγελοι ἐπλάσθησαν «δυσκίνητοι πρὸς τὸ κακόν, καὶ οὐκ ἀκίνητοι· νῦν δὲ [μετὰ τὴν Ἐνανθρώπῃσιν] καὶ ἀκίνητοι, οὐ φύσει, ἀλλὰ χάριτι, καὶ τῇ τοῦ μόνου ἀγαθοῦ προσεδρεύει» (PG τ. 94, στλ. 872B).

44. Ἁγίου Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, PG τ. 90, στλ. 621C/ἐνθ' ἄνωτ.

45. Ἁγίου Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, PG τ. 90, στλ. 626C/ἐνθ' ἄνωτ., Σχόλια, α'.

46. «Κατὰ τὸν αὐτὸν πάλιν εἰπεῖν θεῖον Μάξιμον».

47. Φιλιπ. Β' 10-11.